

Тарас Гриневич,

*аспірант, Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка*

ХРИСТИАНСТВО У КИЇВСЬКІЙ РУСІ В ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ МІЖВОЄННОГО ЧАСУ

У статті аналізуються погляди польських істориків міжвоєнного періоду на проблеми історії християнства в Київській Русі. Досліджується висвітлення питань впровадження християнства, взаємостосунків православної та католицької церкви на Русі.
Ключові слова: Русь, християнство, православ'я, католицизм.

У новій політичній ситуації, що склалась в умовах Другої Речі Посполитої українці, як найбільша національна меншина у відновленій польській державі змушені були шукати міжнаціонального консенсусу з поляками. Польські еліти дедалі частіше схилялись до думки про необхідність мирного урегулювання багатьох спірних питань у відносинах обох народів, що склались протягом багатьох століть історії складних стосунків. Тому важливими для польських істориків були дослідження джерел конфлікту обох народів. Польська історична наука таку центральну точку розходжень поляків та українців бачила у конфесійному питанні. Для багатьох дослідників прийняття Руссю християнства з Константинополя стало фактором, який започаткував усі наступні культурні та національні розбіжності польського та руського, а пізніше й українського, народів. Конфесійні відмінності сприймалися польськими елітами як головна перепона у пізнішому злитті польського та українського народів у єдину націю Першої, а згодом і Другої Речі Посполитої. Тому польські історики присвятили багато уваги проблемам історії християнства у Давньоруській державі.

Так, Вацлав Собеський [10; с. 37] та Оскар Халєцький [4; с. 24] бачили прийняття на Русі "східного обряду" джерелом цивілізаційних розходжень і міжнаціонального конфлікту між поляками та "руси́нами". Також Влодзімеж Антоневич вважав, що саме на релігійній основі сформувались перші важливі відмінності між руським та польським народами і "з плином століть це провалля поділу лише поглиблювалось" [9; с. 47].

Досліджуючи впровадження християнства у Польщі та на Русі Александр Брюкнер схилявся до більш ранніх його початків, аніж акт християнізації Володимира Великого. Він вважав, що чисельна християнська община існувала в Києві ще в першій половині X ст. Але дослідник схилявся до думки, що християнство прийшло на Русь з Болгарії і привнесло із собою болгарську літургійну мову та літературу. Зіткнувшись в 988 р. на Русі з уже сформованою християнською традицією грецькі місіонери "слов'янську літургію в Києві, котра вже перед ними існувала, не замінили" [3; с. 391]. А. Шельонговський наголошував на запозиченні Руссю церковної мови та літургії саме з Болгарії [11; с. 257].

Подібно і Владислав Абрахам досліджував початки християнізації Русі ще з IX ст. Як перші факти існування християнства в регіоні він наводить свідчення візантійських джерел про хрещення русів у 860 р. та згадку про Євангелію, яка була написана "руськими письменами" та знайдена св. Кирилом у Криму. Початок

рішучіших заходів руських володарів на шляху запровадження християнства, історик пов'язував із хрещенням княгині Ольги. На думку В. Абрахама, Ольга через невідповідний до її статусу прийом у Константинополі розчарувалась у візантійській церкві і вислала послів до німецького імператора Оттона. Останній на її прохання вислав з місією проповіді християнства на Русі єпископа Адельберта [1; с. 8]. З цього факту дослідник виводив початки контактів Давньоруської держави із римською церквою, що продовжились і за Володимира Великого. У період його князювання значно похвалились відносини Києва з Римом [1; с. 11–14].

А. Шельонговський вважав прийняття Руссю християнства побічним наслідком одруження Володимира Великого та цесарівни Анни. Її руку Володимир отримав в нагороду за боротьбу з узурпатором візантійського престолу Фокою. Умовою укладення шлюбу було хрещення руського князя. [11; с. 257].

Власну картину прийняття християнства на Русі висвітлює у своїх працях Фелікс Конечни. Він вважав, що в період русько-візантійських воєн імператор сам вислав у Київ посольство з пропозицією миру і руки принцеси Анни. Але Володимир не бажав приймати християнство і здійснив похід на грецькі володіння в Криму. Поразка у кампанії проти Корсуня примусила Володимира прийняти попередні умови Візантії і охреститись [6; с. 7]. На відміну від В. Собеського та О. Халецького, Ф. Конечни заперечував релігійне обґрунтування конфлікту Русі і Польщі через прийняття християнства із Константинополя. Дослідник підкреслював, що Володимир хрестився у "єдиній грецько-католицькій церкві", тому що це відбулось задовго до Великої схизми 1054 р. Активними були і стосунки Володимира Великого з католицьким Заходом, зокрема з папою римським, а сама нова дружина князя Анна, була сестрою імператриці Теофанії, дружини Оттона I, що зближувало Русь з Священною Римською імперією [6; с. 7]. Східний і західний церковний обряди стикалися на теренах Русі через активну місіонерську діяльність католицизму.

Про зв'язки Русі з Римом зазначав і Станіслав Закшевський. Історик вважав, що згадка в руських літописах про посольство від папи, метою якого було навернення Володимира Великого в католицизм насправді була компіляцією літописцем різних фактів відносин руського князя з Апостольською Столицею. Він вважав, що найзначимішою подією тогочасних відносин Рима і Києва була місія св. Бруно, який проповідував християнство на Русі та серед печенігів. Проповідник залишив вагомий слід і в сфері політичного життя, зокрема він був посередником в укладенні русько-печенізького миру і в налагодженні відносин між Володимиром Великим та Болеславом I Хоробрим. [13; с. 223]

Подібно до проблеми релігійного поділу відносився і Фридерик Папее. Він вважав, що вже з моменту хрещення Польщі та Русі існували відмінності між обрядами їх церков, але ще не було неприязного розділення. Русини та поляки не вважали себе представниками різних релігій. Лише схизма 1054 р., яка поділила церкви, призвела до розколу між обома народами і щораз більше поглиблювала поділ між ними. [8; с. 3]

С. Закшевський початок конфлікту католицької Польщі і православної Русі бачив уже в часах наступника Володимира Великого – Святополка. За його панування, що вирізнялося симпатією до Заходу, католицька церква проводила активну проповідницьку діяльність на теренах Давньоруської держави. Особливе місце

серед місіонерів займали вихідці з Польщі, з якими Святополк підтримував теплі особисті стосунки ще з часів своєї молодості, зокрема з єпископом Бруно, котрий був натхненником шлюбу майбутнього князя з дочкою Болеслава Хороброго [13; с. 224]. Це привело до конфлікту з православним духовенством, яке бачило загрозу своїм впливам з боку католиків. Ця ворожість поширилась і на їх покровителя – Святополка, якого монахи-літописці назвали “Окаянним”, не через вбивство братів, а через його відступ від православ’я. Відтоді веде свій початок ідентифікація “латинників” з “ляхами”, що навіть вилилось у зображенні київськими монахами у XI ст. диявола в образі “ляха” [13; с. 250].

Натомість А. Брюкнер початок релігійного конфлікту між православ’ям та католицизмом на Русі вважав зовнішнє втручання. На його думку, протистояння роздмухували греки, котрі були посаджені на єпископські столи Русі. Вони, як представники політики константинопольського патріарха, привнесли чужу для руського населення ворожість до латинської церкви [3; с. 392].

Я. Волінський у своїх дослідженнях звернувся до проблеми значимості для Польщі її стосунків з православною церквою. Дослідник вважав, що в епоху Київської Русі Польща лише поверхово стикалась з православ’ям і такі контакти відбувались “із значними перервами і тому не мали значнішого впливу і не залишили тривалішого сліду” [12; с. 10].

Важливою у даному контексті для польської історичної науки була проблема церковного життя на Русі. Досліджуючи релігійний чинник у конфлікті польського та руського народів, польські історики також намагались відшукати приклади релігійного зближення обох народів. Так, Ф. Конечни вважав, що конфесійний поділ на Русі відбувся значно пізніше Великої схизми 1054 р. – руська церква перейшла під зверхність Царгорода лише в 1147 р., а самі Юриковичі ще довше вагались між Римом і Константинополем. Історик наводив факти тісних зв’язків князя Ізяслава Ярославича з імператором Генріхом IV та поїздки його сина – Святополка до Риму, де він отримав титул короля з рук папи Григорія VII і в свою чергу визнав зверхність Риму над Руссю. “Уніатами” дослідник вважав також київських митрополитів Іларіона та Єфрема, які займали митрополичі престולי за панування вищезгаданих князів. Лише Києво-Печерську Лавру історик бачив послідовною у своїй прихильності до Царгорода і вважав її натхненницею постійних бунтів проти Ізяслава. [6; с. 16-17]

Багато уваги цій проблемі присвятив В. Абрахам. Історик вважав, що у прийнятті корони короля Русі з рук папи, Ізяслав бачив можливість змінити принципи успадкування та старійшинства серед представників династії Юриковичів і таким чином закріпити за собою та своїми нащадками статус сюзерена над іншими членами роду [1; с. 18–20]. Дослідник наголошував, що також інші князі, зокрема Всеволод Ярославич та значна частина духовенства, в XI ст. виступили за збереження близьких стосунків з римською церквою. Митрополит Іоанн надіслав до папи листа, в якому закликав до усунення причин розходжень між Західною та Східною церквами та повернення до єдності [1; с. 27–29]. На Русі поширювались як православні, так і католицькі традиції, доказом чого дослідник вважав розповсюдження західної традиції шанування св. Миколая. Але вже в XII ст. поступово відбувається поглиблення розколу та посилення неприязні руської православної церкви до католициста.

Досліджуючи відмінності між Руссю та Польщею, польські історики бачили їх джерело в активному проникненні у різні сфери суспільного життя поруч з православним християнством також і візантійської духовної культури, що в комплексі спричинило цивілізаційне розходження Східноєвропейської та Західноєвропейської культур. Особливу увагу візантійським впливам на Русі приділив Міхал Бобжинський. Саме вони, на думку історика, вирішально спричинилися до зміцнення Давньоруської держави. Візантійська імперія, не маючи в цей час сил підкорити слов'ян з допомогою сили, була змушена вдатися до "прищеплення їм візантійської цивілізації і піддати їх моральному впливу і перевазі Константинополя" [2; с. 42].

Різні сторони впливу православ'я та візантійської культури розглядав А. Брюкнер. Дослідник наголошував, що разом з православною церквою на Русь було привнесено величезний пласт безцінних надбань грецької культури. Цьому процесу сприяло посередництво Болгарії. Через неї, наприклад, у перекладах на близькій східним слов'янам болгарській мові, пам'ятки грецького письменства потрапляли на Русь. Але водночас, на його думку, православ'я накинуло руському суспільству ідеали аскетизму, консерватизму та ворожості до всього нового і благ світського життя. Це в значній мірі загальмовувало цивілізаційний поступ Русі. А. Брюкнер бачив слабкість східних зразків шкільництва, що на відміну від західних, не вимагали від учнів досягнення щораз то вищих рівнів знань [3; с. 393].

Проблема релігійного життя й поширення католицизму в Галичині та на Волині здавна привертала увагу польських дослідників, адже саме релігійний чинник вважався одним з головних у національній самоідентифікації населення краю. Вважалося, що саме приналежність до католицької церкви забезпечувала єдність її мешканців з Польщею. Багато уваги цій проблемі присвятив Ф. Конечни. Дослідник вважав, що латинський обряд серед "ляхів", з якими він ототожнював населення Червенських городів, мав своїх послідовників ще на початках християнізації краю. Він висував гіпотезу про початки місіонерської діяльності католицької церкви на теренах Червоної Русі ще в XI ст. і пов'язував її з заходами Краківського єпископства [7; с. 26].

А. Шельонговський вважав, що католицькі дієцезії у Червоній Русі були засновані вже в період 1075–1092 рр., тобто в часи панування на цих землях польських володарів Болеслава II Сміливого та Владислава Германа [11; с. 60]. Натомість, В. Абрахам сумнівався у можливості закріплення католицької церкви у Галичині та на Волині через короткочасність польського панування на цих землях та слабкості християнства в самій Польщі [1; с. 86–87]. Історик вважав, що православ'я мало значно міцніші позиції у регіоні і тому католики могли проповідувати лише ідеї унії Західної та Східної церков.

Польські історики зазначали, що можливість активного проникнення католицизму на Червону Русь з'явилась з приходом до влади близького до Польщі князя Романа Мстиславича. Ф. Конечни [7; с. 27] та В. Абрахам [1; с. 98] вважали доказом значного впливу католицизму на галицько-волинського князя, його активні відносини з Римом і можливість отримання ним королівської корони від папи Інокентія III. В. Абрахам також вважав, що саме за панування Романа на Волині було утворене католицьке єпископство, яке згодом було перенесено на польські землі до Любуша [1; с. 92–94].

На думку польських істориків, великі перспективи для поширення католицизму у Галичині відкрилися після встановлення там польської та угорської влади. В. Абрахам

припускав, що угорському королю Андрію вдалось домовитися з галичанами про їх перехід в католицизм або укладення церковної унії [1; с. 101–102]. Натомість Ф. Коначни вважав, що угорці силою вводили католицизм і переслідували православних. Це, на його думку, привело до повалення православною більшістю угорської влади в Галичі [7; с. 28].

В. Абрахам зазначав, що для Папської курії значно вигіднішою за угорців була особа князя Данила Романовича, що міг із середини сприяти переходу Галицької та Волинської церков на унію. Він намагався через обіцянки про поєднання з католицькою церквою позбавити угорців підтримки із сторони Риму [1; с. 106]. Для польських дослідників Данило Галицький був прикладом володаря, залученого до західного політичного та культурного простору й політика, котрий втілював у життя принципи порозуміння між польським та руським народами. Міжвоєнні історики звертали на його особу значну увагу через дедалі більшу популярність в інтелектуальних та політичних колах Другої Речі Посполитої ідей міжнаціонального консенсусу між поляками та українцями.

Зближенню Галицько-Волинського князівства до католицького Заходу сприяла монголо-татарська загроза. Ці заходи обох сторін втілювались у планах організації хрестового походу проти монголів, коронації Данила Галицького та укладенні церковної унії. В. Собєскі ініціатором коронації Данила вважав папу Інокентія IV, що в такий спосіб “хотів розбудити запал князів до боротьби з татарами” [10; с. 62]. О. Халецький наголошував на двосторонній зацікавленості як Данила, так і папи Інокентія IV у поглибленні союзу. Галицький князь намагався з його допомогою звільнитись від зверхності Золотої Орди, а католицьке духовенство використало його для активної пропаганди католицизму на Русі [4; с. 45–46]. С. Закшевський наголошував на діях польського духовенства щодо навернення православних русинів у католицизм. Історик вважав, що ідею унії висунув сам Данило, а встановлення зв'язків Галицько-Волинського князівства з Римом та отримання королівської корони відбулось за посередництва малопольського духовенства [5; с. 220]. Натомість В. Абрахам наголошував, що саме заходи по укладенню унії послаблювались неспроможністю папства та Заходу надати реальну військову допомогу у боротьбі з татарами. Тому, Рим намагався більш тісно пов'язати з собою Данила через надання йому королівської корони [1; с. 132]. Невдовзі унія була зірвана, причину чого В. Абрахам бачив у великому спротиві місцевого православного духовенства.

Польські історики одностайно визнавали велику роль православ'я у становленні культурної ідентичності Русі, що в пізнішому лягло в основу національних відмінностей поляків та українців. Зокрема А. Брюкнер вважав, що завдяки православ'ю, Русь не розчинилась у татарській та польській культурі і зберегла свою національну окремішність [3; с. 392].

Польські історики міжвоєнної доби звертали значну увагу на проблеми історії християнства у Давньоруській державі. Прийняття Руссю східного обряду вони бачили основою всіх цивілізаційних розходжень між Східною та Західною Європою. У поділі між католицькою та православною церквами історики віднаходили джерела конфлікту між польським та руським, а згодом також і українським, народами. Значною мірою натхненником протистояння вони бачили грецьке духовенство, яке привнесло на Русь чужий їй дух релігійної нетерпимості та консерватизму. Але

дослідники намагались відшукати і прецеденти зближення Русі із католицьким Заходом. Такі моменти вони віднаходили у спробах укладення унії між церквами та залучення Русі до західного культурного та політичного простору через коронування руських князів від часів Ізяслава Ярославича до Данила Галицького. Ідеї польських істориків були пов'язані з поглядами політичних еліт Другої Речі Посполитої щодо потреби врегулювання міжнаціонального конфлікту та налагодження порозуміння між польським та українським народами.

1. Abraham W. Powstanie organizacji kościoła Łacińskiego na Rusi. – Lwów: Nakładem Towarzystwa dla popierania Nauki Polskiej, 1904. – 418 s.
2. Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. T.1. – Warszawa – Kraków – Lublin – Łódź – Paryż – Poznań – Wilno – Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927. – 296 s.
3. Brückner A. Dzieje kultury Polskiej. T.1. Od czasów przedhistorycznych do r. 1506. – Kraków: Nakładem Krakowskiej spółki wydawniczej, 1930. – 650 s.
4. Halecki O. Historia Polski. – Lublin-Londyn: Towarzystwo Naukowe KUL. Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, 1992. – 312 s.
5. Historia polityczna Polski. Cz.1.Wieki średnie. – Warszawa – Lublin – Łódź – Kraków – New York: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności. Skład Główny Księgarni Gebethner i Wolff, 1922. – 584 s.
6. Koneczny F. Dzieje Rosji od Najdawniejszych do Najnowszych czasów. – Poznań – Lwów – Lublin – Łódź: Wydawnictwo M.Arcta w Warszawie, 1921. – 294 s.
7. Koneczny F. O pierwotnej polskości Ziemi Chełmskiej i Rusi Czerwonej. O pierwotnej polskości Ziemi Chełmskiej i Rusi Czerwonej. – Warszawa: Druk. Art. K. Kopytowski i S-ka Nowy-Świat 47., 1920. – 32 s.
8. Papee F. Dzieje Unii Kościelnej na Rusi. – Lwów: Nakładem Towarzystwa Pedagogicznego, 1896. – 564 s.
9. Polska, jej Dzieje i Kultura od czasów najdawniejszych do chwili obecnej. T. 1. Od pradziejów do roku 1572. – Warszawa: Nakładem Księgarni Trzaski, Everta i Michalskiego, 1927. – 588 s.
10. Sobieski W. Dzieje Polski. T.1. Do roku 1696. – Warszawa: Wydawnictwo Zorza, 1938. – 268 s.
11. Szelański A. Kwestia Ruska w świetle historii. Odbitka z „Przeglądu Narodowościowego”. – Warszawa: Druk F.Wyszyńskiego i S-ki, 1911. – 144 s.
12. Woliński J. Polska i Kościół Prawosławny. Zarys historyczny. – Lwów: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1936.
13. Zakrzewski S. Bolesław Chrobry Wielki. – Lwów – Warszawa – Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. – 440 s.

SUMMARY

Taras Hrynevich

Christianity in Kievan Rus in the Polish historiography of the interwar time.

The article analyzes the views of Polish historians of the interwar period to the problems of the history of Christianity in Kievan Rus. We investigate the coverage of implementation issues of Christianity, the relations between the Orthodox and Catholic churches in Russia.

Key words: Rus, Christianity, Orthodox churches, Catholicism